

Svenska Blå Stjärnan

– frivilligkraft i kris och vardag

Från arméhästar under världskrigen till vaccination av tusentals djur vid smittutbrott. I mer än hundra år har Svenska Blå Stjärnan mobiliserat frivilliga krafter för att stötta veterinärer och djurägare. I dag är organisationen en självklar del av Sveriges veterinärmedicinska beredskap.

→ **Text** Mats Janson **Foto** Svenska Blå Stjärnan

MÅNGA FÖRKNIPPAR FORTFARANDE Svenska Blå Stjärnan (SBS) med Blå Stjärnans djursjukhus i Mölndal och Borås. Kopplingen är visserligen legitim – SBS drev tidigare egna djursjukhus runtom i landet, först för arméhästar och senare även för smådjur – men djursjukhuset är självständigt sedan mitten av 1960-talet.

– Vi har varumärket gemensamt och utbyter fortfarande information, förklarar Kristin af Malmberg, generalsekreterare för Svenska Blå Stjärnan, när vi ses runt den frivilliga försvarsorganisationens konferensbord på Kungsholmen i Stockholm.

Det är hon som ansvarar för att leda organisationens verksamhet och har bland annat hand om ekonomi, personal, myndighetskontakter och samarbete med övriga frivilliga försvarsorganisationer.

– Från början hette organisationen Röda Stjärnan, inspirerad av Röda Korset, fortsätter hon och nickar mot porträttet av organisationens förste ordförande från 1917 som pryder sin plats på väggen.

Med oss runt bordet sitter även Karolina Lasses som är organisationens uppdrags- och utbildningsstrateg. Det är hon som ansvarar för Svenska Blå Stjärnans uppdragsutbildningar och samverkar med

andra organisationer och myndigheter, men arbetar också med kunskapsspridning om djur – både i vardag och kris.

– Vi skulle vara för djuren som Röda Korset är för människor, tillägger hon.

Namnbytet till Blå Stjärnan skedde under andra världskriget. När Sverige sände en hästambulans till Finland insåg man att den röda stjärnan inte fungerade som symbol eftersom den redan användes av Sovjetunionens armé. Veterinärernas blå armbindel blev istället förebild för det nya emblemet.

Organisationen startade som en ren kvinnoorganisation, med så kallade ”stjärnsystrar” som utbildades för att stötta armén med djurhållning. Med tiden breddades uppgifterna och under många år ryckte medlemmarna exempelvis ut för att mjölka kor och sköta gårdar när hemvärnsbönderna var inkallade till övning.

Ett modernt avstamp kom 2003, då ett salmonellautbrott på gris i Östergötland ledde till att distriktsveterinärer behövde extra händer i provtagningen. Svenska Blå Stjärnan kallades in, och en rapport visade senare att insatsen hade avgörande betydelse för att smittan kunde stoppas. Det blev startpunkten för organisationens arbete med smittskydd, som i dag är en av deras viktigaste uppgifter.

Två huvudspår

Svenska Blå Stjärnans roll i dagens svenska beredskap kan delas in i två huvudspår, där just smittskydd är det första.

– Jordbruksverket kallar ut oss när det behövs, och då assisterar vi veterinärer. Vi kan ta prover och även vaccinera, efter delegering. Under blåtungeutbrottet 2008–2010 vaccinerade vi själva, säger Kristin af Malmberg.

Med smittskydd har organisationen under åren bidragit i en lång rad insatser – från salmonella- till mjältbrandsutbrott. (se faktaruta). Enligt Svenska Blå Stjärnans egna remissyttranden är det just frivillighetens karaktär som gör att organisationen kan vara uthållig i den typen av arbete: ”Det skapar

Kristin af Malmberg.

Karolina Lasses.

FOTO: PRIVAT

FOTO: PRIVAT

en annan typ av beredskapskraft än plikt”, som de själva formulerar det i sitt yttrande till betänkandet av utredningen om det civila försvarets personalförsörjning, *Pliktens kallar! En modern personalförsörjning av det civila försvaret* (SOU 2025:6) som publicerades den 23 januari 2025.

– Frivilligheten lockar människor som vill engagera sig, snarare än att tvingas till det. Det gör att våra medlemmar inte bara är många, utan också motiverade och uthålliga när de väl behövs.

Det andra spåret handlar om att stärka djurägarnas egen förmåga i kris. När kriget i Ukraina bröt ut ökade intresset för Svenska Blå Stjärnan (SBS) markant. Men det hade inte bara att göra med ett ökat beredskapsintresse.

– De första två veckorna satt vi nästan enbart och svarade på frågor om sällskapsdjur i skyddsrum, berättar Kristin af Malmberg. Det visade sig nämligen att MSB hänvisade direkt till oss i just den frågan på sin sajt.

Bakgrunden till oron var att djur inte är tillåtna i skyddsrum av den enkla anledningen att det inte finns plats för de 1,1 miljoner hundar och 1,6 miljoner katter som finns i Sverige.

– Samtidigt som det är det få djurägare som är beredda att lämna sina djur är det förbjudet enligt djurskyddslagen att överge sina djur, säger Karolina Lasses och ler uppgett åt den komplexa situationen.

Så vart ska man ta vägen i händelse av krig om man bor i ett tätbebyggt område?

– Här behöver djurägare utbildning i hemberedskap för djuren – inklusive evakueringsplaner, säger Karolina Lasses.

För att förtydliga problemet refererar hon bland annat till en studie från Försvårshögskolan som har visat att djur kan vara avgörande för människors uthållighet i kris. Att många väljer att stanna hemma hellre än att lämna hunden eller katten är en realitet, menar hon, som måste tas med i beredskapsplaneringen.

– Djur bidrar också till försvarsviljan. Man ger inte upp lika lätt om man får behålla sitt djur, säger hon och pekar också på att övergivna djur kan bli en direkt samhällsfara.

– Om tusentals djur ligger döda riskerar vi stora saneringsproblem och smittspridning till människor, säger hon.

Att dra lärdom av historien är också viktigt, fortsätter Kristin af Malmberg.

– Under världskrigen avlivades mängder av hundar och katter i London eftersom det saknades foder. Följden blev att rättorna tog över. Det visar hur snabbt ekosystemen rubbas om djuren försvin-

Högre hästsjukvårdskurs vid Strömsholm 1967.

ner, säger hon.

Samma mönster har synts i modern tid. Vid orkanen Katrina 2005 vägrade till exempel många djurägare i sydöstra USA att evakuera, eller så återvände de i förtid för att ta hand om sina djur.

– För räddningstjänsten blev det ett stort problem, eftersom översvämningar gjorde räddningsarbetet ännu farligare.

Utbildningarna som stärker beredskapen

Svenska Blå Stjärnan har i dag omkring 5 000 medlemmar – en halvering jämfört med 1970-talets nivåer. Men till skillnad från många andra frivilligorganisationer har SBS en förhållandevis ung medlemsbas. Redan vid 16 års ålder kan man påbörja utbildning, även om man måste vara 18 för att delta i skarpa insatser.

– Vi har både unga och äldre, men det är påtagligt att många unga vill engagera sig, säger Kristin af Malmberg.

Vidare finns medlemmarna över hela landet och många engagerar sig lokalt i olika aktiviteter. Förhoppningen är att fler ska vilja utbilda sig för att bli en del av Sveriges krisberedskap.

Med stöd från MSB driver SBS utbildningar för instruktörer som i sin tur kan sprida kunskap vidare till djurägare på

hundklubbar, djurdagis och andra mötesplatser. Organisationen erbjuder även studiecirklar, bland annat *Krisberedskap för dig och dina sällskapsdjur* och den nya satsningen *Din guide till ett bättre hundägande* som är framtagna i samarbete med Studiefrämjandet.

– Det handlar både om att djuren ska klara sig bättre och om att lätta trycket på en redan ansträngd veterinärvård, förklarar Karolina Lasses.

Utöver detta har SBS utvecklat ett skolmaterial riktat till barn och unga. Materialet, som är framtaget i samverkan med ett läromedelsföretag, syftar till att öka kunskapen om djurhållning och djurens behov i både vardag och kris. Det används redan i studiecirklar och kan anpassas till olika åldrar och målgrupper. På organisationens webbplats finns dessutom en särskild sektion, *Klara krisen*, med checklistor, affischer och annat informationsmaterial för djurägare.

Varje år genomför SBS ett tjugotal utbildningstillfällen med totalt cirka 300 deltagare. Grundupplägget inleds alltid med en risk- och säkerhetsutbildning, där medlemmarna tränas i bland annat brandsläckning, hjärt- och lungräddning och användning av hjärtstartare. Fokus ligger på människors säkerhet. ▶

– Det är en fantastisk helg. Man får gå i rökfyllda rum, släcka oljebränder och öva HLR på dockor. Efter den utbildningen följer Grundkurs 1 där djurperspektivet och kunskap om lantbrukets djur kommer in, säger Karolina Lasses.

När en medlem har genomfört både risk- och säkerhetsutbildningen samt Grundkurs 1 kan hon eller han skriva en överenskommelse med Svenska Blå Stjärnan och därmed bli del av organisationens förstärkningsresurser, de så kallade fältassistenter. Det är dessa personer Jordbruksverket kan kalla in vid utbrott eller andra akuta händelser.

– Av våra cirka 5 000 medlemmar har omkring 1 250 en sådan överenskommelse, säger Kristin af Malmborg.

Efter grundutbildningen finns möjligheter att fördjupa sig genom fortsättningskurser inriktade på nöt, gris, får eller fjäderfä. Det finns också specialkurser, till exempel i villkorad läkemedelsanvändning, smittskydd och sanering. På senare år har kursutbudet breddats med områden som honungsbin och växtskadegörare, eftersom Jordbruksverket även där kan behöva förstärkningsresurser.

Snabb mobilisering vid utbrott

Just nu är majoriteten av medlemmarna kvinnor, men organisationen ser en positiv trend med fler män i utbildningarna.

– Av våra 5 000 medlemmar är ungefär 700 män. Det kan låta lite, men vi märker att det blir fler killar på kurserna nu, vilket är jättekul, säger Kristin af Malmborg.

Vad är det då som lockar människor att engagera sig i Svenska Blå Stjärnan?

Enligt Kristin af Malmborg handlar det om att medlemmar är vetgiriga. Samtidigt är det människor som inte tvekar att hugga i när det behövs. Hon minns särskilt en episod under utbrottet av blåtunga.

– Jordbruksverket var oroliga att våra medlemmar skulle ta för stora risker och vi fick påminna dem om att inte utsätta sig för fara. En av deltagarna ringde mig på tåget på väg till Halmstad och sa: ”Jag är redo, jag packade väskan och drog” – utan att ens ha blivit inkallad, säger hon.

Ett annat exempel några år senare var när tallolja hade runnit ut i havet utanför Söderhamn strax före jul:

– Vi frågade på Facebook om någon kunde jobba på julafton. Inom en timme hade vi fått 10–15 frivilliga. Det visar vilken vilja som finns att ställa upp, även när det krockar med högtider.

Vid blåtungeutbrottet 2008 var SBS ute redan dag två, med 60 personer på plats, berättar Kristin af Malmborg. Hon minns

Hästvårdskurs med lektion i anatomi 1928.

Gaskurs i samarbete med polisen 1938.

”Vi frågade på Facebook om någon kunde jobba på julafton. Inom en timme hade vi fått 10–15 frivilliga”

hur många tvivlade på att organisationen skulle klara uthålligheten.

– Jordbruksverket trodde inte att vi skulle orka hålla i så länge, men vi bevisade motsatsen.

Insatsen pågick i 2,5 år och i en senare rapport från Jordbruksverket beskrevs SBS' deltagande som helt avgörande för att vaccinationsprogrammet kunde genomföras.

Samma beredskap har gällt vid andra stora sjukdomsutbrott.

I praktiken börjar mobilisering redan när Jordbruksverket får en rapport om ett sjukdomsutbrott och det går en beställning direkt till SBS. Då kallas medlemmar till digitala informationsmöten och insatser organiseras.

– Man brukar räkna med att en tred-

jedel kan ställa upp direkt, en tredjedel inom kort, och en tredjedel inte alls. De som inte har möjlighet kan exempelvis vara gravida eller vara medlemmar som har egna djur som skulle kunna vara i farozonen för att smittas, förklarar Kristin af Malmborg.

Vid blåtungeutbrottet engagerades totalt omkring 350 personer och arbetet utfördes enligt det frivilliga brandmannaavtalet med en timersättning på knappt 200 kronor.

– Eftersom många förlorar ekonomiskt på att delta löste de det genom att arbeta måndag till onsdag på sina ordinarie jobb och sedan delta i insatsen torsdag och fredag. Uthålligheten bygger helt på medlemmarnas engagemang, säger hon.

Fler samarbeten

Förutom Jordbruksverket jobbar SBS nära SVA och Länsstyrelsen. Numera finns även kommunerna med i bilden, bland annat genom trygghetspunkter för djurägare. Dessutom har SBS nyligen anslutit sig till projektet om ett katastrofmedicinskt center för djur (KMC-djur), som bygger på erfarenheter från humansidan och drivs gemensamt mellan SVA och SLU. Tanken är att samla kunskap och skapa en nationell förmåga att hantera kriser som drabbar djur – från klimatrelaterade katastrofer till olyckor med kemiska eller biologiska ämnen, eller situationer som kräver masskadehantering och storskalig utrymning. Målet är att stärka djurhälsan och livsmedelssäkerheten, trygga tillgången på tjänste- och servicedjur och se till att även sällskapsdjur kan få vård när samhället utsätts för påfrestningar. Här finns en tydlig parallell till SBS arbete. Precis som de kan mobilisera frivilliga krafter med djurvana medlemmar bygger projektet på att skapa uthållighet och beredskap i hela samhället

– något som ytterst bidrar till människors uthållighet och försvarsvilja.

– Projektet är treårigt och ska utreda hur ett sådant center kan organiseras och fungera i praktiken, säger Karolina Lasses.

Lärdomar från kriser och samverkan

Under fågelinfluensautbrottet 2017 som pågick i flera veckor samverkade SBS tätt med andra frivilligorganisationer. Hemvärnet stod för epizootidräkter och tejpning av provisoriska barriärer. Frivilliga automobilkåren reste tält och Röda Korset tog hand om krishantering. Även Svenska Brukshundklubben och Civilförsvarsförbundet deltog, liksom lokala föreningar på platser där SBS hade

få medlemmar.

– Vi är många som hjälps åt, och vi skalar upp med de resurser som behövs, säger hon.

Ett annat exempel som hon minns särskilt är mottagandet av flyktingar från Ukraina i Nynäshamn.

– När jag såg att Röda Korset inte fanns på plats ringde jag dem direkt. Dagen efter var de där, berättar hon. När någon kommer med sin katt under armen efter att ha flytt från krig, då gäller det att guida dem rätt och se till att de snabbt kommer vidare. Samtidigt såg vi att oseriösa aktörer försökte utnyttja läget, till exempel genom att locka unga tjejer med löften om boende. Även hundmuggling kan bli en följd av sådana situationer.

För Karolina Lasses är de olika erfarenheterna också påminnelser om vikten av att stärka djurägarnas kunskaper i vardagen.

– Det finns en otrolig okunskap i dag kring basala delar av djurhållningen. Det kan handla om något så enkelt som att borsta tänderna eller klippa klor. När det inte fungerar leder det ofta till onödiga veterinärbesök, eller i värsta fall omhändertaganden av djur, säger hon.

I sitt remissvar på utredningen *Reglering av veterinärpersonal med mera vid höjd beredskap* framhåller SBS just att bättre grundkunskaper hos djurägare inte bara avlastar veterinärerna i fredstid utan också stärker beredskapen i en krissituation.

När man inom SBS blickar framåt är en fråga utvecklingen av utbildningar i villkorad läkemedelshantering för sällskapsdjur. Det skulle, menar Kristin af Malmborg, kunna frigöra ännu mer tid och resurser för veterinärer i händelse av kris.

– Vi ser att det inte är ett jättelångt steg, eftersom vi redan utbildar i villkorad läkemedelsanvändning för lantbrukets djur, säger hon.

Just detta perspektiv lyfte föreningen också i remissvaret ovan; att frivilliga resurser kan avlasta veterinärer genom att ta ansvar för enklare uppgifter som vaccinationer, blodprovstagning eller djurhållning – även när det gäller sällskapsdjur.

Karolina Lasses fyller i:

– Om vi kan frigöra veterinärernas tid från enklare uppgifter kan de prioritera de mest akuta och svåra fallen. Det blir en förstärkningsresurs som gör stor skillnad i ett läge med redan ansträngd veterinärbrist. Slås lantbrukets djurhållning ut riskerar hela livsmedelskedjan att påverkas, vilket gör Svenska Blå Stjärnans förstärkningsresurser till en del av Sveriges livsmedelsberedskap. Men då dagens primärproduktion är mer tekniktung och omfattar större

besätningar än tidigare, behöver dock våra medlemmar ha tillräcklig kunskap för att vara en realistisk resurs. Femhundra kor kräver helt andra förutsättningar än femtio, säger Karolina Lasses.

Hon lyfter också vikten av att arbeta med gymnasieskolor. Beredskap har nyligen skrivits in i läroplanen, och många naturbruksgymnasier hör redan av sig för att få föreläsningar.

– De här eleverna har redan mycket kunskap och kan snabbt med validering och kompletterande utbildning bli en del av beredskapen och förstärka veterinärmedicinska resurser, säger hon.

Även djursjukskötarna har en självklar plats i den veterinärmedicinska beredskapen, menar Kristin af Malmborg. Men i en krissituation kan det också behövas att frivilliga tar över flera av deras tidskrävande uppgifter.

– Det kan handla om omvårdnad, journalföring, transporter eller rent praktiska saker som att köra bil mellan gårdar. Våra blåstjärnor gör det som behövs, under veterinärens ledning, säger hon, men infläkar samtidigt att det inte alltid behövs en formell utbildning.

– Är man en djurmänniska så har man ”djurögon”. Man ser när en ko eller en hund inte mår bra, även om man kanske inte vet exakt vad som ska göras. Det är en grundförmåga som gör stor skillnad i en krissituation, avslutar hon. ■

Exempel på insatser där Svenska Blå Stjärnan har medverkat

- **Blåtunga (2008–2010)** – vaccination av hundratusentals djur under 2,5 års tid.
- **Fågelinfluensa (2008–2010, 2021)** – medverkan vid avlivning av fjäderfä; totalt 2,2 miljoner höns avlivades vid ett tillfälle.
- **Mjältbrand (2008, 2011, 2013, 2016)** – provtagning, sanering och praktiskt stöd till veterinärer i fält.
- **Oljeskadat vilt (2003, 2007, 2020)** – fångst och tvätt av oljeskadade fåglar, bland annat i samarbete med Katastrofhjälpen Fåglar och Vilt.
- **Afrikansk svinpest (2023)** – stabsassistent.
- **Mottagande av flyktingar från Ukraina (2022)** – informationsinsatser och stöd till veterinärer vid gränsen för att hantera medföljande sällskapsdjur.